

Kulturološka i jezikoslovna povijest staroindoevropskih i srednjoindoevropskih jezika

Ostroški, Sara

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:398123>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-07**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za azijske studije
Katedra za Indologiju

Kulturološka i jezikoslovna povijest staroindoirijskih i srednjoindoirijskih jezika

Sara Ostroški

Mentor: izv. prof. dr. sc. Ivan Andrijanić

Zagreb, kolovoz, 2024.

Uvod

Predmet i cilj rada

U ovom ću radu prvo ukratko opisati vedski i klasićni sanskrt kao i njegov poloŹaj unutar indoeuropske jezićne porodice. Osvrnut ću se također na tekstovne izvore kao i na opća jezikoslovna obilježja kako staroindoarijskih, tako i srednjoindoarijskih jezika. Ukratko ću opisati fonološka i morfološka obilježja svakog od navedenog jezika. Osvrnula bih se na gramatićka obilježja prakrta, njihovu kronologiju i podjelu, te na izvore iz kojih crpimo podatke od njima. Svaki od knjiŹevnih prakrta ukratko ću opisati uzimajući u obzir njihova glavna jezikoslovna i kulturološka obilježja. Na temelju bih toga napravila usporedbu vedskog sanskrta, klasićnog sanskrta i prakrta, kako bi se moglo ustanoviti do kojih je promjena došlo na fonološkoj i morfološkoj razini i paralelno ustanoviti glavne smjernice jezićnoga razvoja od staroindoarijskih jezika prema srednjoindoarijskim jezicima.

Sadržaj

Staroindoarijski i srednjoindoarijski jezici, uz novoindoarijske jezike, pripadaju indoarijskoj podgrani indoiranske grane indoeuropske jezićne porodice. Među staroindoarijske jezike ubrajamo vedski sanskrt i klasićni sanskrt koji se razlikuju po fonološkim i morfološkim obilježjima. Vedski je sanskrt, arhaićni knjiŹevno stiliziran oblik sanskrta na kojem su sastavljene Vede, najstariji hinduistićki sveti tekstovi. Taj se jezik njegovao u krugovima viših društvenih staleŹa (varna), bio je jezik Brahmana te je tako ostao oćuvan od vanjskih utjecaja. Klasićni sanskrt poznamo iz klasićnih, epskih i stručnih djela. Staroindoarijski jezici imaju zajednićke neke gramatićke i morfološke karakteristike. Sanksrt karakterizira arhaićan glasovni sustav i bogata arhaićna imenska i glagolska fleksija. U vedskom sanskrtu, moŹda pod utjecajem nekog supstratnoga jezika sjeverozapadne Indije, dolazi do pojave retrofleksnih suglasnika, to jest, cerebrala. Za klasićni sanskrt moŹemo reći kako se nije razvio izravno iz vedskog, već iz dijalekata srodnim vedskom jeziku. Najviše promjena od vedskog do klasićnog sanskrta moŹemo vidjeti u ukidanju vedskih oblika, od kojih se istiću glagolski oblici. Također ovi se jezici javljaju u razlićitim knjiŹevnim korpusima. Vedski znamo iz Veda, korpusa hijeratske poezije i obrednih tekstova, dok klasićni sanskrt spoznajemo iz staroindijske epske, pripovjedaćke, klasićne i stručne knjiŹevnosti. Rijeć samskrta „uređen, njegovan, posvećen“ oprećna je rijeći prakrta “prirodan, pućki”. Poput sanskrta, prakrti su pri ulasku u knjiŹevnu uporabu bili podvrgnuti pravilima i normama poetićeke stilizacije te ih tako danas također svrstavamo u knjiŹevne jezike.

U razdoblju razdvajanja iranskih jezika i nastanka řgvedskih himana, nastale su bitne glasovne promjene. Između indoiranskog i indoarijskog, došlo je do glasovnih promjena u indoarijskoj palatalizaciji, glasovi k i g razvili su se u glasove ć i j, iz kojih su se u sanskrtu razvili glasovi j, h i ś, a u avestićkom s i z. Također kombinacijom glasova k i s ili ś i s, u indoarijskom nastaje suglasnićka skupina ks. Nadalje, indoiranske zvućne suglasnićke skupine gz i bz, u sanskrtu postaju ks i ps. Indoiranski dvoglasni ai i au prelaze u e i o, neki aspirirani glasovi slabe u h. Također je vidljiva vaŹna promjena pojednostavljivanja završne suglasnićeke skupine koja je zahvatila indoarijski, ali ne indoiranski (primjerice av. vāxš, skt. vāk). Proces glasovnih promjena nije toliko

vidljiv od vedskog do klasičnog sanskrta, koliko je vidljiv u razdoblju između vedskog i govornih jezika, prakrta, posebice u suglasničkim skupinama.

Tablica Sadržaja

1. Indoarijski jezici unutar Indoeuropskih jezika.....	5
2. Staroindoarijski jezici: vedski.....	6
2.1. Sanskrit.....	9
2.1.2. Pretklasični Sanskrit (međufaza)	10
2.1.3. Klasični sanskrit.....	10
2.1.4. Moderni ili suvremeni sanskrit.....	12
2.2. Upotreba i pisani izvori staroindoarijskih jezika.....	12
2.3. Usporedba vedskog i klasičnog sanskrta.....	13
3. Srednjoindoarijski jezici.....	15
3.1. Osnovna obilježja, karakteristike i izvori.....	15
3.2. Prakṛti.....	16
3.2.1. Fonološke i morfološke karakteristike.....	17
3.3. Klasifikacija prakṛta	19
3.3.1. Pāli.....	21
3.3.2. Māgadhī	22
3.3.3. Māhārāṣṭrī.....	23
3.3.4. Śaurasenī	24
3.3.5. Ardhamāgadhī	25
3.3.6. Apabhramśa.....	26
3.3.7. Paiśācī.....	27
4. Zaključak.....	28
5. Literatura.....	29
6. Web Izvori.....	30

1. Indoarijski jezici unutar Indoeuropskih jezika

Indoeuropska je jezična porodica danas najraširenija na svijetu te su indoeuropski jezici iznimno brojni i dijele se u više potporodica i grana. Gledano kronološki, prema vremenu posvjedočenja, potporodice indoeuropskih jezika su: anatolijski jezici (hetitski, luvijski, likijski), indoiranski jezici (iranski i ind), grčki jezik, italski jezici (latinski, umbrijski, oskički), keltski jezici (galski, staroirski, velški), germanski jezici (gotski, engleski, njemački), armenski jezik, toharski jezici, baltoslavenski jezici (litavski, hrvatski, ruski) i albanski jezik (Kapović, 2018: 16)

Indoarijska, to jest, indijska skupina jezika, predstavlja jednu od triju grana indoiranskih jezika, uz iransku i nuristansku (kafirsku) granu. Indoarijska i iranska grana jezika prvobitno su posvjedočene u prvom tisućljeću prije Krista starim jezicima kao što su staroperzijski i avestički u iranskoj grani i vedski i sanskrt u indoarijskoj grani. (Kapović, 2008:29) Govorno područje indoarijskih jezika većinom je indijski potkontinent, u zemljama kao što su Šri Lanka, Indija, Pakistan, Bangladeš, Nepal, Butan, Maldivi i drugi. (Cordona, Jain 2003: 29)

Povijest indoarijske jezične grane može se podijeliti u tri razdoblja, staroindoarijsko (stia.), srednjoindoarijsko (sria.) i novoindoarijsko (nia.) razdoblje. Govor drevnog ili stia. razdoblja u literaturi je predstavljen jezikom Ṛk-saṃhite, kao i jezikom kasnijih vedskih tekstova. Ovom su razdoblju pripadali i govorni dijalekti na kojima se temeljila poetska dikcija epova i ugladeniji (saṃskṛta „uređen, ugladen”) književni jezik koji su opisali i normirali gramatičari Pāṇini, Patañjali i ostali, a kasnije su se njime služile generacije indijskih književnika, znanstvenika, umjetnika itd. Klasični sanskrt kasnije je postao jezikom buddhističke religije i kulture, osobito mahāyānske. Sria. razdoblje predstavljaju književni, epigrafski i jezikoslovni izvori na prakrtima, od kojih su osobito istaknuti buddhistički na pāliju. Poznavanje sria. jezika omogućili su nam natpisi, ali i književna djela. Od natpisa, najpoznatiji su Ašokini edikti. Literatura se sastoji od kanona theravādskog buddhizma, jiniističkih prakrskih kanonskih djela, lirike, drame i prakrtske jezikoslovne tradicije. Početak trećeg ili nia. razdoblja, vremenski nije u potpunosti određen. Smatra se da je nia. razdoblje započelo između najnovije vrste prakrta (apabhraṃśa) koju je opisao Hemaandra u dvanaestom stoljeću, i najstarije poezije starih narodnih jezika. Najstarije veliko književno djelo na starohindskom jeziku je Pṛthvīrāj-rāso koji se pripisuje Chandu Bardāiju (oko 1200.n.e.) (Woolner, 1917:2).

Vedski sanskrt i avestički, najstariji posvjedočeni predstavnici indoiranskih jezika, dijele zajednička glasovna obilježja. Indoeuropski glasovi *ē, *ō, *ā svode na *ā i indoiranskom. Važno je i to da su se indoiranski diftonzi sveli na vedsko e i o (u sandhiju je ostalo vidljivo njihovo diftonško podrijetlo (suno-āni > sunavāni). U indoiranskome se razvija glas *š (*ž ispred zvučnih suglasnika) iz barem tri izvora. Prvi je indoeuropski glas *s koji nakon *r, *u, *k, *i prelazi u *š (skt. -ṣ, av. -š). U morfologiji, sličnosti se mogu primijetiti u konjugaciji pasiva, oblicima dvojine i deklinaciji imenica ženskoga roda te u nekoj mjeri u sintaksi (npr. genitiv i lokativ apsolutni). Indoiranski i indoarijski jezici također su dijelili rječnički fond, (skt. yajña „žrtva“, av. yasna) kao i imena mitoloških likova i božanstava. Indoarijski jezici razvijali su se u doticaju s supstratnim

jezicima, zatim mundskim i dravidskim. Znatno broj posuđenica iz sanskrta može se pronaći u suvremenim standardnim indoarijskim jezicima, s iznimkom uruskog. Međutim, morfološke, sintaktičke i fonetske značajke značajno su obilježene razvojem s dravidskim jezicima, što se može očitati u redu riječi, složenim glagolima. Indoarijski jezici imaju dugu povijest književnog stvaralaštva, ne samo u obliku književnih djela i rasprava koje se bave logičkim, filozofskim i ritualnim pitanjima, već i u fonetskim, fonološkim i gramatičkim opisima.

2. Staroindoarijski jezici: vedski

Stia. jezici, kronološki gledano, najstarija su podskupina indoarijskih jezika. U stia. jezike svrstavamo vedski (sanskrt) kao arhaičan jezik Veda, hinduističkih svetih tekstova kojima najstariji slojevi datiraju otprilike 1500. prije Krista te (klasični) sanskrt u užem smislu kao uglađeni jezik obrazovanja i kulture.

Vedski (sanskrt) je drevni indoarijski jezik, jedan od najstarijih posvjedočenih indoeuropskih jezika i preteča klasičnog sanskrta. Najstarije tragove indoarijsca nalazimo u dokumentima Mitanskog kraljevstva koje je postojalo u Mezopotamiji između 16. i 14. st. pr. Krista. Potrebno je istaknuti vazalski ugovor iz 14. st. pr. Kr. u kojem se mitanski vladar Matiwaza (skt. Mati-vāja „čija je moć molitva, mišljenje”) zaklinje na vjernost hetitskom vladaru Šuppiliumi na vjernost spominjući imena bogova, primjerice Indara (koji odgovara vedskom bogu Indra, kralju među bogovima), Mitarašilu (koji odgovara vedskom bogu saveza Mitri). Vedski je književno stiliziran jezik oblikovan za liturgijske svrhe, u kojem su prisutni tragovi brojnih dijalekata. Također se klasificira kao jezik Veda, svetih indijskih spisa koji su se prenosili usmenim putem u Vedsko doba na području Indijskog potkontinenta u razdoblju od otprilike 1500. pr. Kr. do 500. pr. Kr.. Vedski sanskrt je pretklasični oblik sanskrta, njegov najstariji i arhaičniji oblik. To je jezik koji je bio korišten u Vedama, Brāhmaṇama, Upaniṣadima. Veliki korpus vedske poezije i proze važan je za rekonstrukciju rane lingvističke povijesti indoeuropskog jezika i kao izvor za sociokulturni razvoj u južnoj Aziji tijekom drugog i prvog tisućljeća prije Krista. Prijenos vedskog sanskrta započinje njegovim najpoznatijim tekstom, Rgveda, nastalim vjerojatno u drugom tisućljeću prije Krista, a koji se sastoji od vjerskih himni. Dok se drugi, primjerice najmlađi vedski tekst, Atharvaveda, usredotočuje na magijske i medicinske obrede. (Hellwig, Scarlata, Ackermann, Widmer, 2020: 5137).

Najpoznatiji tekstovi pisani na vedskom sanskrtu su Vede, To su najstariji indijski tekstovi koji čine temeljni korpus vedske religije, najstarijeg oblika brahmanizma, koji je polazište brojnih doktrina pred moderne Indije. Navedeni tekstovi, od kojih najstariji sežu u drugu polovicu drugog tisućljeća pr. Kr., razlikuju se po formi kao i po sadržaju i zajedničko im je obilježje da se temelje na „objavi” (śruti, doslovno „slušanje”). Vede uključuju saṃhite, stihovne „zbirke” koje okupljaju himne, molitve, obredne napjeve. Razlikujemo četiri vrste. Prve su strofe (ṛc) koje čine Ṛksaṃhitu. Zatim obredne izreke (yajus) okupljene sa ili bez komentara u Yajuhsaṃhiti ili Yajurvedi. Treće saṃhite su obredni napjevi (sāman) okupljene u Sāmasaṃhiti ili Sāmavedi. Posljednje su čarolije (atharvan), koje čine atharvasaṃhitu ili Atharvavedu. Vedska, a također i brahmanska tradicija se čvrsto temelji oko ovih četiri Veda. (Aussant, 2018: 1) Ta se vedska književnost usmeno prenosila, te je tako ostavila dubok trag na indijsku kulturu i njezin odnos prema tekstovima, i iznad svega,

njezina vjerovanja u vezi s jezikom. Vrlo rano, usmeno prenošenje svetih tekstova učinilo je nužnim razviti tehnike temeljene na suptilnoj analizi jezika. Jedna od najstarijih tehnika uključivala je točan opis fonoloških pravila koja se primjenjuju na spojevima riječi (sandhi).

Vede su također bile temelj za izradu korpusa znanja koji se bavi jezikom, tradicionalno nazivan vedāṅge („udovi“ za očuvanje tijela Veda). To su bili tekstovi ritualnih uputa, astronomije, gramatike, fonetike. Razlikuju se od Veda po tome što se temelje na tradiciji koja se oslanja na pamćenje (smṛti). Korpus vedāṅga dijeli se na četiri zbirke koje se odnose na jezik. Tradicionalno, poredane su na sljedeći način: fonetika (*śikṣā*), metrika (*chandas*), gramatika (*vyākaraṇa*), etimologija (*nirukta*), ritualne upute (*kalpa*) i astrologija (*jyotiṣa*). U literaturi vedāṅga nalaze se vrlo stari pojmovi kao što su metar, metričke stope, riječ i slog, koji pokazuju iznimno drevnu misao o jeziku i jezičnim jedinicama. (Aussant, 2018: 2) Fonetika (*śikṣā*) usmjerena je na očuvanje ispravnog izgovora i recitiranja vedskih tekstova, kao i na rekonstrukciju kontinuiranih verzija *saṃhitā* primjenom fonoloških pravila. Metrika (*chandas*) davala je upute o metričkim strukturama vedskih tekstova, odnosno postavljala pravila prozodije i opisivala različite vrste metara (sedam glavnih metara i razne složene strukture). Etimologija (*nirukta*) sastojala se od razjašnjenja značenja teških riječi, objašnjenju vedskih riječi kojima se zaboravilo značenje. Gramatika (*vyākaraṇa*) tradicionalno se tumači kao označavanje procesa odvajanja sastavnih dijelova; ali se također može uzeti kao da se odnosi na proces stvaranja, koji generira, na raznolik način, jezične jedinice primjenjujući pravila skladnje (Aussant, 2018: 3). Dodatna djela sačinjavaju skup pomoćnih sadržaja koje se nazivaju upange. To su bile purāṇe (tekstovi koji čuvaju tradicionalnu predaju o temama kao što su vladajuće loze, stvaranje i raspad svijeta), nyaya (logike), mīmāṃsā - pūrva-mīmāṃsā (baveći se egzegetikom za usklađivanje brahmanskih tekstova koji se odnose na ritual), uttara-mīmāṃsā (koje tretira filozofsko-religiozne ideje) i dharmaśāstra (pravila dužnosti i ponašanja). Nadalje, također su postojale upavede: āyurveda (medicina), dhanurveda (streličarstvo), gāndharvaveda (glazba) i arthaśāstra (vlada) (Cordona, Jain 2003:116).

Ṛgveda je najstarija od četiri zbirka Veda te smatrana najvažnijom za indoeuropeistiku (Kapović, 2018:31). Sastoji se od 10 knjiga i sadrži 1028 himana. Najstarije knjige smatraju se od druge do sedme. Ṛgvedsko obrazovanje prenosilo se s generacije na generaciju redovitim i sustavnim recitiranjem kroz propisani format izgovora i pamćenja, pa je Veda bila poznata kao *śruti* (pamćenje po sluhu). Ṛgveda se etablirala kao jedna od najslojevitijih djela svjetske književnosti. Ovaj najstariji indoarijski tekst indoeuropejske porodice ima sličnosti s latinskim i grčkim, a također i s avestičkim ili istočno iranskim jezikom (Mallick, 2018: 57-61). Vede su bile namijenjene trima različitim svećenicima koji su obavljali različite vrste religijskih obreda. Prvi, hotṛ „zazivač“ bi stihovima iz Ṛgvede slavio bogove i pozivao ih da prime obredne darove. Drugi, udgātṛ „pjevač“ bi pjevao napjeve iz Sāmavede dok bi treći Adhvaryu izvodio sam obred uz izreke i molitve iz Yajurvede. Brahman, četvrti svećenik bi nadgledao cijeli obred sa prethodnim znanjem tematike svih triju zbiraka. Za razumijevanje vedske mitske misaonosti, kozmologije, etike glavni je izvor Ṛksaṃhitā, za javne obrede Yajusaṃhitā, za pjevne obrede Sāmasaṃhitā, a za magiju Atharvasaṃhitā. Sustavnu sliku o obredima dopunjuju brāhmane i tehnički priručnici (*kalpasūtre*), o njihovoj semiotici āraṇyake, a o prvotnim filozofskim pitanjima upanišadi. Bogovi u Ṛksaṃhiti se mogu podijeliti na bogove prirode, to jest one čija se moć očituje u prirodnim pojavama (Dyaus, Sūrya, Vāta itd.), na one koji čuvaju čudoredni poredak, pravdu (Varuṇa, Mitra, Aryaman, Bhaga

itd.) te na one oko kojih je ustrojen žrtveni obred kakvim se postižu svrhe u ovome i onome životu (Asure Dyaus, Āditye).¹

Stia. karakterizira bogata i arhaična imenska i glagolska morfologija temeljena na transparentnoj tvorbenoj shemi korijen – afiks – nastavak, stroga pravila za sandhi, uporaba različitih tipova složenica, stroga uporaba duala kod imenica i glagola.² Stia. samoglasnički sustav inovativan je u tome što Proto-Indo-Iranski dvoglasni -ai i -au prelaze u -e i -o. Diftonška struktura vidljiva je u unutrašnjem samoglasničkom sandhiju (asuno+am > asunavam). Od glasovnih promjena možemo istaknuti palatalizaciju indoiranskih glasova -j u sanskrtski -h, glasovi -k i -g su se razvili u sanskrtske glasove ś, j i h. Dolazi do nastanka novih indoarijskih suglasničkih skupina, poput skupine kṣ nastale kombinacijom glasova k+s ili ś+s. Suglasnički sustav stia. jezika ističe se po zadržavanju zvučnih aspiriranih glasova. Indoiranske zvučne suglasničke skupine gz i bz u sanskrtu daju kṣ ili ps (īir. dhibzha; skt. dipsa). Završne suglasničke skupine svedene su na posljednji suglasnik uklanjanjem svih koji mu slijede, a navedeni zadnji suglasnik mora biti neaspiriran i ukoliko nije nosni, bezvučni.

Stia. je također imao sustav naglašavanja. Glavni ili "povišeni" (udatta) ton riječi mogao je pasti na bilo koji slog. Njegov položaj nije bio predvidljiv fonološki, iako je njegov položaj često bio morfološki uvjetovan. Doista je često bio dio posebno derivacijske morfologije, razlikujući inače homofone oblike svojim položajem (npr. imenice vršitelja radnje, muškog roda i s naglaskom na sufiksu, od imenica srednjeg roda koje označavaju predmet ili radnju, s naglaskom na korijenu, brahman), naglasak je u klasičnome sanskrtu bio mehanički. (Masica, 1991: 165).

Riječi vedskog sanskrta, kao i one indoeuropskog, sadrže u sebi određen broj promjena na fonološkoj razini. Imenske riječi kojima vedski raspolaže uglavnom su indoiranske, s određenim brojem posuđenica iz neidentificiranih supstratnih jezika, a njihova tvorba slijedi iste principe i u velikoj je mjeri sastavljena od istih elemenata kao iranske indoeuropske riječi. Imenice mogu biti jednostavne i složene te tvore složenice procesima koji datiraju iz Indoiranskog i još ranijeg datuma (Bloch, 1965: 105). Stia. fonologiju također karakterizira širok spektar složenih sustava alternacija koji su određeni kontekstima glasova koji se izgovaraju bez stanaka između riječi zvanih sandhi. Lingvistički gledano, sandhi označava proces u kojem se oblik riječi mijenja pod utjecajem susjedne riječi. Pojava sandhija je dijelom eufonijska („blagozvučje”), a dijelom ishod analoških promjena. Razlikujemo dvije vrste sandhija, vanjski i unutarnji. Kada se glasovne promjene događaju na granicama morfema unutar riječi, tada govorimo o unutarnjem sandhiju. Glasovne promjene na krajevima, i rjeđe, na počecima riječi nazivamo izvanjski sandhi, koji se može također provoditi i između osnova riječi u složenicama. Izvanjski samoglasnički sandhi se može opisati u pet pravila. Prvo je ono spajanjem dva jednostavna, to jest, kratka samoglasnika u jedan dug (asti + iha > astīha; sadhu + uktam > sadhūktam). Drugo pravilo se odnosi na riječi koje završavaju na -ā. Ukoliko se riječ koja završava na -ā nalazi ispred riječi koja započinje na neki drugi jednostavni suglasnik, nastaje oblik guṇa drugoga samoglasnika (ā + ī > e; vinā + īrṣyayā > vinerṣyayā); ako druga riječ započinje suglasnikom u guṇi, nastaje vṛddhi (ā + e > ai; adya + eva > adyaiva); a kada druga riječ započinje s vṛddhi, ostaje vṛddhi (ā + ai > ai; yathā + aitiḥāsikaḥ > yathaitiḥāsikaḥ). Treće pravilo nam objašnjava do kojeg sandhija dolazi kada prva riječ završava

¹ Ježić, Jauk-Pinhak, Gönc Moačanin; Istočne religije (skripta za studente), dio Brahmanizam od Mislava Ježića, p.14-16.

² Milka Jauk Pinhak, Prakrtska filologija

jednostavnim suglasnikom koji nije – ā. Ako druga riječ započinje samoglasnikom ī, jednostavan samoglasnik na koji završava prva riječ prelazi u y (iti + āha > ity āha), ū prelazi u v (madhu + iva > madhv iva), ṛ prelazi u r (dāṭṛ + iva > dātr iva). Četvrto pravilo navodi da kada prva riječ završava kratkim dvoglasima -e, -o, a druga započinje samoglasnikom (osim a), dvoglasni prelaze u kratko -a (te + āgataḥ > ta āgataḥ); kada prva riječ završava dugim dvoglasima, -ai prelazi u – ā (striyai + uvāca > striyā uvāca), -au prelazi u – āv (tau + eva > tāv eva). Peto pravilo se odnosi na riječi koje završavaju glasovima -e i -o, a druga riječ započinje kratkim – a. Pritom se završni glasovi ne mijenjaju, međutim, -a se miče i umjesto njega se piše znak avagrāha (S), što bi u latiničnoj transliteraciji odgovaralo apostrofu (te + abruvan > te’bruvan) (Andrijanić, 2018: 63, 46).

Glagolsku morfologiju stia. karakterizira vremenski sustav u kojem su se razlikovala prošla, sadašnja i buduća vremena. U konjugacijama, vidljivo je znatno pojednostavljenje jezika. U klasičnom sanskrtu nestaju oblici bez -t- u 3. l. jd. Ā (ved. duhé/skt. dughe), kao i oblici s -r- u 3.l.mn. (ved. áduhran/ skt. aduhan). S-aorist preuzima nastavke za 2. i 3. lice kako bi se lakše razlikovao od aorista na -is- (ved. ánais; skt. anaiṣīt). U klasičnome sanskrtu gube se pluskvamperfekt i konjunktiv iz kojeg je klasični sanskrt preuzeo oblike za prva lica imperativa. Nadalje, u klasičnome sanskrtu, vedski injunktiv ostaje isključivo uz prohibitivnu česticu mā. Za razliku od vedskog, u kojem perfekt i aorist imaju konjunktiv, optativ i imperativ, u sanskrtu imaju samo indikativ. Vedski sanskrt je poznavao prezentski, perfektni i particip aorista, kao i gerund na -tvī i -tvāya i gerundiv na -tva i -nya. Za razliku od vedskog koji karakterizira bogata uporaba infinitivnih tvoraba s najčešćom uporabom dativnog infinitiva, klasični sanskrt zadržao je uporabu samo akuzativnog infinitiva. U vedskom, glagolski prefiksi složenih glagola, u nezavisnim rečenicama, ne stoje isključivo uz glagol, već se između prefiksa i glagola može naći jedna ili više riječi (Andrijanić, 2018:29).

2.1. Sanskrt

Stia. je potvrđen u užem smislu kao vedski jezik i sanskrt u kojemu možemo razlikovati epski sanskrt i strogo normirani klasični sanskrt. Klasični sanskrt nije izravan potomak vedskog, već se vjeruje da se razvio i dijalekata bliskih vedskom. Vedski sanskrt je posvjedočen u Vedama, korpusu svetih tekstova nastalih između polovice drugog tisućljeća pr. Krista i polovice prvog tisućljeća pr. Krista. Za utvrđivanje vedskog jezika zaslužni su arijski doseljenici, koji su na indijski potkontinent u vrijeme nakon propasti indske civilizacije donijeli tradiciju predaje svetog pjesništva. Epski sanskrt najviše se očituje u velikim staroindijskim epovima, Mahābhārata i Rāmāyaṇa, nastale tradicijom usmene predaje tekstova, koju su prenosili recitacijom epski pjevači. Mahābhārata prenosi staru predaju o zapadnim narodima Kuruima i Pañcālama dok je Rāmāyaṇa vezana uz istočne krajeve Kosalu i Videhu. U svojim najstarijim slojevima, epski su tekstovi vremenski bliži Pāṇiniju od klasične književnosti. Epski sanskrt ne slijedi uvijek pravila i norme pāṇinijske gramatike, odudaranja su brojna i to se može obrazložiti činjenicom da se epska književnost nije isključivo prenosila u učenim krugovima. Razdoblje klasične indijske književnosti, koju su njegovali umjetnici i učenjaci nazivamo kāvya. Klasična indijska književnost nije nastala isključivo na klasičnom sanskrtu, već i na praktima, apabhramśi. Međutim, ono što je

zajedničko kāvyi jest, da u svim književnim djelima u stihu i prozi, poseban naglasak se stavlja na pažljivo njegovanom stilu, što ju ističe kao zasebnu književnu pojavu. Glavna značajka tog stila jest sustavno i svjesno dotjerivanje izraza korištenjem različitih stilskih figura, to jest alamkāra. Sanskrtski klasični stil najranije je posvjedočen na natpisima.

Najstarija je posvjedočena uporaba naziva sanskrt u epu Rāmāyaṇa, a glasi saṃskṛtā vāc (oglađen, uređen govor). Klasični sanskrt bio je jezik epova poput Mahābhārata i Rāmāyaṇe, hinduističkih tekstova poput Purāṇa, te brojnih filozofskih, znanstvenih i književnih djela. Osim što je jezik religije i književnosti, sanskrt je bio i jezik obrazovanja u drevnoj Indiji, gdje su se njegova pravila gramatike i fonetike detaljno proučavala. U suvremenom dobu, pojavila se u Indiji i tendencija širenja govornoga sanskrta. Za njegovo promoviranje zaslužne su mnoge organizacije koje promoviraju jezik kroz organizirane tečajeve, festivale, putem tiska i televizijskih programa.

2.1.2. Pretklasični Sanskrt (međufaza)

Prijelaz od vedskog sanskrta prema pretklasičnom sanskrtu je značajno obilježio period razvoja bogate povijesti sanskrtskog jezika. Prijelaz se navodi da se desio u vrijeme velikih društvenih promjena, koje su uvelike obilježile lingvističku i literarnu sliku jezika. Pretklasični sanskrt može se smatrati vezom između vedskog sanskrta i klasičnog sanskrta, istovremeno prikazujući jezični kontinuitet i inovativnost. Kako smo ranije spomenuli, vedski sanskrt je predstavljao temelj za daljnji razvoj sanskrta kao klasičnog, uređenog jezika. Vedski sanskrt se temeljio primarno na usmenoj predali sa velikim naglaskom na ritmičke i melodijske inkantacije. Dok se s druge strane, pretklasični sanskrt razvio u uglađenijem i standardiziranom obliku, te je usmenu predaju zamijenio sa pisanim oblikom. Ta promjena jezičnog prenošenja omogućila je veću preciznost i konzistentnost unutar jezika, kao i povećanje i očuvanje sanskrtskog literarnog korpusa. Povećanje i procvat sanskrtske književnosti bio je unutar pretklasičnog razdoblja. U tom razdoblju, pojavili su se novi književni stilovi sa kojima se prije nismo susretali, kao što su drama, epska poezija, znanstvena istraživanja.

U pretklasičnom sanskrtu spoznajemo nove lingvističke promjene i razvoje, koje predstavljaju napredak prema uglađenijem i svestranijem jeziku. Jedna od tih lingvističkih promjena bila je pojednostavljenje pravila sandhija, što je dovelo do lakšeg izgovora i jasnoće u komunikaciji. U pred klasičnom razdoblju također susrećemo promjene u povećanju vokabulara, sa mnogim novim posuđenicama iz ostalih regionalnih jezika.³

2.1.3. Klasični sanskrt

³ <https://www.researchgate.net/publication/374723280> The Evolution of Sanskrit From Proto-Indo-European to Classical Sanskrit

Klasični sanskrt, još nazivan zlatnim dobom sanskrta, obuhvaća period iznimnog književnog i lingvističkog razvoja u drevnoj Indiji. To razdoblje obilježeno je gramatičarom Pāṇinijem i njegovom gramatičkom zbirkom, pojavom klasičnog sanskrta u književnosti, dramama i filozofiji, te dubokim utjecajem klasičnog sanskrta na ostale indijske jezike i kulture. Kada napominjemo klasičnu indijsku književnost, onda ističemo kāvyu, klasičnu književnost koju su nje govali najviši aristokratski i učeni krugovi. Kāvya nije sastavljena isključivo na klasičnome sanskrtu; najstarija sačuvana zbirka klasične poezije Sattasaī sastavljena je na književnom praktu mahārāṣṭrī. Glavna značajka stila klasične književnosti jest korištenje alamkāra, to jest, sustavno dotjerivanje izraza klasičnim stilskim figurama. Ukrasi se dijele na ukrase smisla i ukrase riječi. Ukrasi smisla jesu poredba, metafora, skriveni prigovor, hiperbola, dvosmislenost. Od ukrasa riječi, najstarije posvjedočeno jest ponavljanje niza glasova različitog značenja (Andrijanić, 2018: 35).

Klasični sanskrt potječe s kraja vedskog razdoblja kada su Upaniṣade bile posljednji sveti tekstovi koji su zapisani, nakon čega je Pāṇini uveo pročišćenu verziju jezika. On je sastavio temeljno djelo indijske gramatike, Aṣṭādhyāyī (Osam odsjeka), koje se sastoji od otprilike 4000 sūtra, to jest, sažetih formula koje su se učile napamet. Jezik koji opisuje njegova gramatika, sličniji je jeziku brāhmaṇa, upaniṣada nego li pravom klasičnom sanskrtu. Pāṇinijevo djelo Aṣṭādhyāyī pomoglo je doprinosu tadašnjem jezikoslovlju. Pomoću tog djela, Pāṇini je postigao visoki stupanj strogosti gramatičkih pravila unutar jezika te je tim pristupom prikazao duboku zakonitost unutrašnjeg ustroja staroindijskog jezika (Katičić, 1973: 317). Za razliku od dijalekatske baze na kojoj je utemeljen vedski, stariji sanskrt, Pāṇini temelji svoj jezik na sjeverozapadnom govoru staroindoarijskog (udīcyā). On vedski jezik naziva chandas (metrički), dok jezik koji opisuje naziva bhāṣā (govor). Zahvaljujući Pāṇinijevo djelu, sanskrt je fiksiran te očuvan u istom obliku kakvog poznamo i danas (Andrijanić, 2018:31-32)

Epski sanskrt i epski tekstovi, u starijim slojevima, vremenski su bliži Pāṇiniju od klasične književnosti. Međutim, epski sanskrt se slijedi uvijek propisane norme Pāṇinijeve gramatike. To se uvelike može pripisati načinom predaje epske književnosti, koja je uvelike nastala dugotrajnom tradicijom usmene predaje tekstova, koje su recitacijom prenosili epski pjevači bardi ili sūte. Dva velika staroindijska epa koja su nastala usmenom predajom su Mahābhārata i Rāmāyaṇa. Rāmāyaṇa je mlađa od Mahābhārate te se smatra da su svoj konačni oblik epovi mogli postići na početku vladavine dinastije Gupta u četvrtom stoljeću. U epskim tekstovima, odudaranja od Pāṇinijeve norme mogu se vidjeti u fonologiji, gdje se proizvoljno provodi samoglasnički sandhi. Također, u morfologiji se često miješa N i A mn. osnova na - ī/-ū. U epovima, umjesto korištenja obrasca zamjeničke sklonidbe, česta je upotreba sklonidbe zamjeničkih pridjeva po obrascu imenske sklonidbe na -a/-ā. U epskom sanskrtu se također ne poštuje pravilo slaganja apsolutiva složenih glagola koji se tvori sufiksom -ya (-tya) (Andrijanić, 2018:34).

Klasični sanskrt je uvelike bio korišten u kāvyi, klasičnoj indijskoj književnosti, koju su sastavljali i prenosili najviši učeni krugovi. Međutim, kāvyā nije sastavljena samo na klasičnome sanskrtu, već je i korišten književni prakt mahārāṣṭrī, na kojem je sastavljena najstarija sačuvana zbirka klasične poezije Sattasaī. Osnovna značajka kāvye je da se unutar tog stila veća pozornost stavlja na oblik nego na sadržaj te se izraz svjesno dotjeruje različitim stilističkim ukrasima. Sva književna djela koja su pratila tu normu se svrstavaju unutar kāvye. Ona se dijele na śrāvya (što se čuje) što uključuje pjesništvo i prozu, na dṛṣya (što se vidi), to jest, dramu. Śrāvya se dijeli na padya (poezija u metru) i na gadya (proza); padya se dijeli na epsku i lirsku poeziju: mahākāvya i laghukāvya,

pjesništvo malih oblika. Sanskrtski klasični stil je najranije posvjedočen na natpisima, poput Rudradāmanovog natpisa iz 2.st. U istom periodu se sa svojim klasičnim epovima Buddhacarita i Saundarānanda javlja pisac Aśvaghōṣa. Śūdraka sa svojom dramom Mṛcchakaṭīka predstavlja rano razdoblje drame, dok vrhunac klasične književnosti predstavlja Kālidāsa, najveći pjesnik kāvye (Andrijanić, 2018:35-36).

2.1.4. Moderni ili suvremeni sanskrt

Sanskrt se često smatra mrtvim jezikom, poput latinskog, međutim on se i dalje koristi kao govorni jezik. Današnji govorni sanskrt, predstavlja suvremeni revitalizirani oblik klasičnog sanskrta koji se koristi u suvremenim kontekstima. Također ima i status službenog jezika, u Uttarakhandu je proglašen drugim službenim jezikom. Ova obnova sanskrta započela je u 19. stoljeću kao dio indijskog nacionalnog pokreta, a nastavljena je tijekom 20. stoljeća i danas se nastavlja u suvremenim indijskim društvima i zajednicama širom svijeta. Suvremeni govorni sanskrt također igra ulogu u povezivanju suvremenih indijskih zajednica s njihovom kulturnom i jezičnom baštinom, te promovira osjećaj identiteta i povezanosti s prošlošću. Govorni sanskrt danas se koristi u različite svrhe, uključujući obrazovanje, književnost, religijske obrede, rasprave, meditaciju i umjetnost. Za popularizaciju sanskrta kao govornog jezika, zaslužne su mnoge volonterske organizacije i institucije, poput Samskrita Bharati, koja oživljava upotrebu sanskrta kroz radionice. Od 1990-ih, zabilježen je porast ulaganja u promoviranje govornog sanskrta, što je vidljivo primjerice u člancima indijskih novina, koje su objavile da postoje nekolicina izoliranih sela u kojima većina stanovništva uče sanskrt te ga upotrebljavaju u svakodnevnoj komunikaciji. Neka od njih su Mattur. (Karnataka), Bawali (Uttar Pradesh), Kaperan (Rajasthan), Mohad (Madhya Pradesh), Shyamsundarpur (Orissa), Ganoda (Rajasthan) i druge. (Devy, 2021:29) Tendenciju širenja govornog sanskrta također njeguju različite organizacije putem festivala i tečajeva. Također populariziraju se tiskovine i televizijski programi.

U usporedbi s klasičnim sanskrtom, moderni govorni sanskrt pokazuje razlike na razini leksika, morfologije i sintakse. Ipak, nastoji se očuvati klasični duh sanskrta i njegova gramatička struktura. Primjer odstupanja od klasičnog sanskrta vidljiv je na načinu izgovora slogotvornoga ṛ čiji izgovor je uvelike povezan sa materinskim jezikom govornika. Tako slogotvorno ṛ govornici hindskog i bengalskog izgovaraju kao /ri/, a govornici marathskog /ru/. Nadalje, osim u pisanom tekstu i javnoj upravi, sandhi se također često ne provodi u govornome sanskrtu. Na razini leksika, vidljiva je redukcija polisemije klasičnog sanskrta, dok je na razini morfologije vidljiva odstupanja korištenja sintetičkih oblika prošlih vremena u govornoj komunikaciji (Andrijanić, 2018:44).

2.2. Upotreba i pisani izvori staroindoirijskih jezika

Osim klasičnog sanskrta, razlikujemo i njegove pod skupine u koju pripada i epski sanskrt. Epski sanskrt zacijelo se razvio iz dvorskog ili bardskog *lingua franca* koji obuhvaća Uttar Pradesh, da bi na kraju popustio pod društvenim pritiskom klasičnog sanskrta. Ima mnogo značajki, uključujući njegovu upotrebu padeža, koje sugeriraju neku vrstu semantičkog sinkretizma vidljivog u starijem sria., ali koji je već prisutan u vedskom dijalektu Pañčāla. Za razliku od klasičnog sanskrta, koji je od samog početka kodificirao Pāṇini i čuvala posvećena zajednica gramatičara, nema dokaza da je epski sanskrt imao takve načine očuvanja. Kao takav pokazuje veliki stupanj unutarnje raznolikosti. Ovo je daleko istinitije za Mahābhāratu nego za Rāmāyaṇu. budući da je puno veća i sadrži mnogo starijih dijelova koji jasno prethode standardiziranoj śloki, ima više neovisnosti o prozodijskim normama klasičnog sanskrta. S druge strane, Rāmāyaṇa je, kao i najmlađi dijelovi Mahābhārate, već došla pod utjecaj klasičnog sanskrta. Ove rastuće sličnosti u retorici i jeziku možda su razlog zašto se Rāmāyaṇa naziva ādikāvya „prva kāvya (poezija)“. S druge strane, Mahābhārata je klasificirana kao iti ha āsa „tako je bilo“, „povijest“, a ne kao poezija. Odstupanje od klasičnog sanskrta još je veće u budističkom sanskrtu i Aiśi, śivističkome sanskrtu. Moguće je da je rani budistički sanskrt nastao kao niz neovisnih prijevoda ranih budističkih tekstova na narodni sanskrt koji je zadržao mnoge sria. gramatičke osjetljivosti, ali je postao liturgijski jezik budizma. Iako nikada nije bio normiran, budistički sanskrt postigao je neku vrstu hibridne gramatike (Klein, Joseph, Fritz, 2017: 420).

U posljevedskom razdoblju sanskrtska književnost razvila se u obliku drame, stihova i proze. Značajni dramatičari tog razdoblja bili su Bhāsa, Kālidāsa, Śūdraka i Bhavabhūti. Bhāsine drame uglavnom preuzimaju motive iz epova Rāmāyaṇa i Mahābhārata. Sačuvano je trinaest njegovih drama, a neke od njih su: Svapanavāsavadattam, Cārudattam, Abhiṣekanāṭakam, Pratimānāṭakam, Karṇabhāram i Madhyamavyāyogam. Kālidasa se smatra najvećim sanskrtskim pjesnikom i dramatičarom. Njegova pjesma Meghadūta i njegova drama Abhijñānaśākuntala svjetski su poznate.⁴

2.3. Usporedba vedskog i klasičnog sanskrta

Iako u mnogim područjima vedski i klasični sanskrt odudaraju, oba jezika imaju iste glasove i zajedničke fonološke osobine. Međutim, razlike između navedenih jezika vidljive su na semantičkoj razini. Mnoge stare riječi su izgubljene i razvile se u nove riječi. Neke riječi su promijenile značenje i umjesto njih su uvedene nove izvedenice. Razlike su također vidljive i u gramatičkim oblicima. Proces uvođenja novih izvedenica i novih riječi je trajao dokle gramatičar Pāṇini nije napisao gramatiku Aṣṭādhyāyī za izvođenje svake pojedine riječi u sanskrtu. Također je popisom imenica spriječio uvođenje novih riječi. Drugi veliki indijski gramatik nakon Pāṇinija bio je Katyāyana koji je napisao primjedbe (vārttika) uz Pāṇinijevu Aṣṭādhyāyī. Sustavan i opsežan komentar uz Katyāyanine vārttike pod naslovom Mahābhāṣya napisao je treći veliki indijski gramatik Patañjali. (Katičić, 1973:318). Ključne promjene od vedskog do klasičnog su gubitak tonskog naglaska, gubitak konjunktiva, gubitak raznih vrsta infinitiva, gubitak određenih zvukova

⁴ <https://ncert.nic.in/textbook/pdf/keks101.pdf>

i promjena u artikulaciji određenih zvukova, te neke promjene deklinacijskih i konjugacijskih završetaka i tvorbi.⁵

Unutar vedskog sanskrta možemo razlikovati više faza te također njihov prijelaz iz jedne u drugu te naposljetku u klasični sanskrt. Međutim, između tekstova na vedskom sanskrtu i klasičnom sanskrtu, vidljive su razlike u gramatici, vokabularu, metru i stilu. Vedska literatura je skoro u potpunosti usmjerena na religiju, dok je s druge strane klasični sanskrt obilježen promjenom religioznog svjetonazora i utjecajem društvenih uvjeta. Religija u vrijeme epskog perioda razlikuje se od one koju poznajemo iz vedskog perioda.

Gledano fonetski, vedski i klasični sanskrt su identični, međutim razlikuju se u pogledu gramatike. Promjena u gramatici nije uglavnom zbog uvođenja novih oblika, nego i zbog gubitka gramatičkih oblika. Neki od gramatičkih oblika koji postoje u vedskom, nestanu u klasičnom sanskrtu. (Sastri, 1943: 16) U Vedama, sadašnje vrijeme ima uz indikativ također i konjunktiv, optativ i imperativ. U klasičnom sanskrtu, sadašnje vrijeme ima uz indikativ još optativ i imperativ, međutim konjunktiv se gubi. Također, u vedskom sanskrtu se koristilo petnaest oblika infinitiva, dok se u klasičnom koristi samo jedan oblik. Vedski sanskrt se nadalje razlikuje od klasičnog na načinu korištenja prefiksa. U klasičnom sanskrtu prefiks mora prethoditi korijenu i tvoriti oblik s njim, dok je položaj prefiksa u rečenici bio slobodan u vedskom sanskrtu. Vedski sanskrt se između ostalog razlikuje od klasičnog u načinu upotrebe metra. U klasičnom sanskrtu je metrika bogatija.

Klasični sanskrt se na razini fonologije znatno ne razlikuje od vedskoga. Promjene se većinski svode na pravila glasovnih promjena između morfema i između riječi u rečenici (sandhi). Također, treba napomenuti dijalekatske razlike koje su vidljive u promjenama ḍ i ḍ h u ḷ i ḷ h u vedskome. U vedskome se -iy i -uv mijenjaju u -y i -v. Završno -ān, -īn i -ūn A mn. javljaju se u vedskome ispred samoglasnika kao - āñ, -īñr, -ūñr. Razlike između vedskog i klasičnog sanskrta znatnije su na razini morfologije. U klasičnome jeziku, napušten je tip sklonidbe na -i/-u, vokativ na -s u sklonidbi osnova na -vat/-vant nestaje kao i vedski lokativ osobnih zamjenica na -e. U klasičnome sanskrtu također nestaju oblici bez -t u 3.l.jd. Ā i s -r u 3.l.mn. te također nestaje upotreba pluskvamperfekta i konjunktiva. U vedskom i perfekt i aorist imaju konjunktiv, optativ i imperativ, a u sanskrtu samo indikativ (Andrijanić, 2018: 28-29).

⁵ <https://oursanskrit.com/2018/06/24/lesson-42-vedic-sanskrit-introduction/>

3. Srednjaindoarijski jezici

3.1. Osnovna obilježja, karakteristike i izvori

Sria. jezici, kronološki gledano, druga su podskupina indoarijskih jezika. Navedena skupina uključuje dijalekte natpisa od trećeg stoljeća prije Krista do četvrtog stoljeća nove ere i razne književne jezike te ju karakteriziraju jezici poput prakrta, pālija i apabhramše. Sria. jezičnu skupinu možemo nadalje podijeliti u tri kategorije, ranu, srednju i novu. Postoji raznolik raspon zapisa o sria. jezicima: rani sria. je potvrđen natpisima Aśoke (sredina 3. stoljeća pr. Kr.) i theravāda budističkim tekstovima na pāliju. Kasnije faze su posvjedočene različitim književnim ili gramatičkim djelima sastavljenim na različitim prākrtima (Aussant, 2018: 11).

Sria. dijalekti mogu se gledati kronološki i regionalno, ali važno je upamtiti da poput vedskog, koji je bio jezik vedskih svećenika, naši najraniji sria. izvori često postaju, bez obzira na njihovo narodno podrijetlo, jezici svetih tekstova i religiozne književnosti. Knjiženi su prakrti bili fiksirani, ali su se govorni prakrti preko apabhramše razvili postupno u nia. jezike. Nema sumnje da su postojale mnoge varijante sria. jezika koje su nestale bez traga jer im je nedostajao ovaj oblik institucionalizacije. Jedna od institucija koja je bila vrlo korisna u očuvanju srednje indoarijskih tekstova bila je vlast. Sredinom 3. stoljeća prije Krista, Aśoka Maurya, nakon što je učvrstio svoje carstvo, dao je uklesati brojne edikte ispisane na kamenim stupovima i na stijenama. Ti edikti, kada ih je naglas pročitao pismeni carev zastupnik, priopćili su dhammu (istinu, doktrinu ispravnosti) onima koji su živjeli u njegovoj vlasti. Navedena doktrina sačinjava skup etičkih principa koji upravljaju njegovim carstvom, a koji se, čini se, temelje na laičkom razumijevanju Buddhine doktrine.

Aśokini natpisi najviše su koncentrirani na sjeveroistoku, u Biharu, Jharkhandu i Bengalu, ali se protežu u Andhra Pradeshu, na zapadu u Girnaru u Gujaratu, na sjeverozapadu u Khandaharu u Afganistanu i na sjeveru u Mānasehri u blizini prolaza Khyber u Pakistanu. Sria. jezici sačuvani u natpisima Aśoke, odražavaju brojne značajke u dijalektnom kontinuumu s mnogo lokalnih varijacija. Međutim, stup Rummindei to ne čini, uobičajeno sria. skraćivanje samoglasnika u dugim zatvorenim slogovima (ovdje se pojavljuje zajedno s gubitkom nazalizacije samoglasnika [devānā > devāna]). Još jedna značajka natpisa u Rummindeiju je spajanje /l/ i /r/ što rezultira /l/. Zapadni dijalekt sria. jezika najbolje predstavljaju Aśokin natpisi u Girnāru u Gujeratu. Ovaj dijalekt također svjedoči o spajanju stia. sibilantnog niza, ali zadržava razliku između [l] i [r] i njegovi nazali ostaju različiti. Tamo gdje se nalazi sanskrska suglasnička skupina [kṣ], zapadni natpisni srednje indoarijskih općenito ima [cch]. Nadalje, zapadni natpisni sria. češće zadržavaju suglasničke skupine umjesto umetanja epentetskog samoglasnika, osobito ako te skupine uključuju polusamoglasnik. Zapadni inskripcijski sria. sadrži lok. jd.. m./n. na [-e] ili [-mhi], i gerund u *-tvā > . Tri sria. jezika povezana su s određenim jiniističkim sektama. Ardhamāgadhī, jezik je kanonskih tekstova Śvetāmbara. jiniističkom māhārāṣṭrī upotrebljavaju Śvetāmbara jiniisti za nekanonske tekstove. Treći jezik, jiniistička śaurasenī, jezik je kanonskih tekstova Digambara. Ova trostruka podjela odražava tri primarna prākrtā koji se koriste u klasičnoj drami nāṭyī te koji su zamišljeni kao dijalekti tri regije sjeverne Indije: Mahārāṣṭra na zapadu, Magadha na istoku i

Śūrasena u središtu. Proširenje ove nomenklature preslikava jinišćke tekstove na istok, središte i zapad. Śvetāmbara jinišći tvrde da je ardhamaāadhī jezik kojim je govorio Mahāvīra, utemeljitelj jinišćma, davno u Magadhi (Smith, 2017: 426).

Sria. jezici se na određenim glasovnim i morfološkim razinama razlikuju od stia. jezika. U fonetici je bitno istaknuti promjenu slogotvornog ṛ u vokale a, i, u ili u skupinu r + vokal (sans. mṛga > pāli miga), na zapadu je češća promjena ṛ > a, dok je na istoku češća ṛ > i. Nadalje, dvoglasni ai, au prelaze u e, o (sans. vaira > pāli vera). U sria. jezicima se ukidaju stri. zatvoreni slogovi s dugim vokalom; skraćivanjem vokala, pojednostavnjivanjem konsonantske grupe ili umetanjem vokala unutar konsonantske skupine. Taj se umetnuti vokal naziva svarabhakti. Prakṛti se nadalje ističu asimilacijom sanskrtskih konsonantskih grupa. Glasovi r, l, v, y, ispred nazala asimilirati će se u nazal (sans. jīṛṇa > pāli jīṇṇa; sans. dharmṇa > pāli dhamma). Glasovi r, l, v, y, ispred sibilanta asimilirati će se u sibilant (sans. aśva > pāli assa). Međutim, prilikom asimilacije, okluzivi su jači od svih konsonanata u skupinama te će se zato bilo koji samoglasnik u doticaju sa okluzivom, asimilirati u okluziv. Tako će se glasovi r, l, v, y ili nazal ispred okluziva asimilirati u okluziv (sans. agra > pāli agga, sans. putra > pāli putta).⁶

3.2. Prakṛti

Pojam prakṛti može se izvesti iz riječi prākṛtam što znači prirodan, izveden. Značenje se tako može gledati sa dva stajališta, prakṛti kao skupina jezika temeljena na govornome jeziku ili kao skupina književno stiliziranih i normiranih jezika književnih i kanonskih religijskih tekstova. Ako u sanskrt uključimo vedski jezik i sve dijalekte staroindijskog razdoblja, tada je moguće reći da su svi prakṛti izvedeni iz sanskrta. Ako se, s druge strane, sanskrt koristi kao temelj strože od onog nalik klasičnom sanskrtu, tada je neistinito reći da je bilo koji prakṛt izveden iz sanskrta, osim da je śauraseni, prakṛt iz srednjeg područja, izveden iz stia. dijalekta Madhyadeshi na kojem se uglavnom temelji klasični sanskrt (Woolner, 1917:4). Prakṛt se koristio u djelima koja su uključivala hvaljenje kraljeva i propovjednika. Osim toga, koristio se za pisanje natpisa, administrativnih djela, vjerskih doktrina, igrokaza i pjesama. Prakṛt je bio prvi preferirani jezik za pisanje ljubavnih romana u Indiji.

Ako se uključi cijelo sria. razdoblje, prvo mjesto u književnom razvoju mora se pripisati pāliju. Od svih indijskih religija, buddhizam je imao najdublji učinak na Aziju u cjelini. Pālijski kanon Tipiṭaka ili "Tri košare" sadrži kanonske budističke tekstove škole therāvada. Sastoje se od Košare redovničke discipline (Vinayapiṭaka), Košare Buddhinih govora, razgovora ili propovijedi (Suttapiṭaka) i Košare višega nauka, metadoktrine (Abhidhammapiṭaka).⁷ Ako se izuzmu djela na pāliju, onda je veći dio cjelokupne prakṛtske književnosti sastavljen od jinišćke književnosti. Ovo se, kao što smo vidjeli, nalazi u tri različita prakṛta (Wooler, 1914: 70). Ardhamaāadhī je jezik najstarijih jinišćkih knjiga, koje čine kanon sekte Śvetāmbara. Ovaj kanon se sastoji od 45 agama

⁶ Milka Jauk Pinhak, Prakṛtska filologija (p.69)

⁷ Ježić, Jauk-Pinhak, Gönc Močanin; Istočne religije (skripta za studente), dio Buddhizam od Milke Jauk-Pinhak, p.89

uključujući jedanaest aṅga i dvanaest upāṅga. O njima se ponekad govori pod njihovim praktskim imenima, a ponekad pod sanskrtskim ekvivalentima. Ovu veliku zbirku spisa priredio je Devaddhi Ganin u 5. stoljeću prije Krista. Kao datum završetka djela navodi se 980. godina nakon ulaska u nirvanu utemeljitelja jinizma, tj. 454. godine. (ili možda 514. godine nakon Kr.). Starije knjige, zvane Pūrve, na kojima se temeljila ova redakcija, potpuno su nestale. Kronološki, zbirka spisa je nastajala tijekom različitih stoljeća. Neki dijelovi se pripisuju Bhadrabahuu (oko 300. pr. Kr.). Najstarije djelo kāvya književnosti u jinističkoj književnosti je Paūmacariya (sansk. Padmacarita, Život Padmin). koja daje verziju Rāmāyaṇe. Potječe možda iz 3. stoljeća pr.n.e (Woolner, 1914: 71). U jinističkom mākāraṣṭrīju postoje nekanonske knjige Śvētāmbara, koje se uglavnom sastoje od zbirki priča iz života poznatih svetaca i narativa o obraćenju raznih ljudi na jinističku religiju. Śvētāmbarsku književnost su samo djelomično istraživali stariji znanstvenici, a mnogo materijala i za filologiju i za povijest još čeka na znanstvenu obradu. (Woolner, 1914: 72). Digambare su u svoj kanon uvrstili mlađa djela, pisana na praktu đainska śaurasenī. Dijele se na četiri skupine “veda” (anuyoga): legende (prathamānuyoga), kozmologiju (karaṇānuyoga), filozofiju (dravyānuyoga) i obrede i običaje (ćaraṇānuyoga).⁸

3.2.1. Fonološke i morfološke karakteristike

Prakt (uključujući pāli) je uvijek bio sintetički jezik. Drevna gramatika bila je donekle pojednostavljena. Broj padežnih i glagolskih oblika se smanjuje. Pāli i stari ardhamāgadhī zadržavaju dobar dio koji je nestao iz mākāraṣṭrīja i śaurasenī tekstova i drama. Kako su se pučki govori sve više udaljavali od sanskrta i književnih praktra, za njih se u književnoj predaji javlja naziv apabhraṃśa (propadanje). Bližilo se vrijeme kada bi imenica mogla imati samo dva ili tri različita završetka, a glagol je bio sveden na nešto više od jednog vremena i dva participa. Tako proizvedena dvosmislenost izbjegnuta je novim tvorenicama, a iz ruševina starih sintetičkih jezika izrasli su analitički oblici nia. jezika. Svaki od praktra ima u načelu svoju apabhraṃśa, svoj mlađi oblik. Iako pojednostavljena, preostala praktska gramatika je iste vrste kao i sanskrtska gramatika. Postoji snažna tendencija da se sve deklinacije svedu na jednu vrstu, deklinaciju na -a, i da se svi glagoli konjugiraju prema jednoj shemi, onoj stare konjugacije. Dativ nestaje. Nominativ i akuzativ množine imaju tendenciju da se podudaraju. Imperfekt, perfekt i brojni aoristi nestali su u vrijeme srednje praktske faze. Dual je nestao. Ātmanepada jedva da je preživjela nakon stadija starog praktra i nikad u svom izvornom značenju. Za važniji posao, za točnije razmišljanje težilo se pribjegavanju sanskrtu. (Woolner, 1914: 8).

Prakte obilježava pojednostavljenje glasovnog i morfološkog ustroja. Prakrti ostvaruju sria., strukturalni tip koji se može definirati kao mlađa faza stia. tipam u poredbeno-lingvističkom smislu. Od fonoloških promjena, diftonzi -ai i -au se mijenjaju u -e i -o (sanskrtski taila > pāli tela: ulje; kauśika > kosika: sova), -aya- i -ava- stežu se u -e- i -o- (jayati > jeti: pobjeđuje; avadhi > odhi: granica), modificiraju se konsonantski skupovi (kṣetra > khetta: polje; śiṣya > sissa: učenik), nestaju konsonanti u pauzi osim -m itd. U praktima se gubi dual, a u morfologiji su i u imenskoj i u glagolskoj promjeni ukinute pojedine kategorije.⁹ Osim ovog pojednostavljenja, glavne promjene koje se javljaju u praktu su fonetske. Spojeni

⁸ Ježić, Jauk-Pinhak, Gönc Moačanin; Istočne religije (skripta za studente), dio Jinizam od Milke Jauk-Pinhak, p.130

⁹ <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=49934>

suglasnici uglavnom se asimiliraju: rakta je postao raita (kao što je latinski fructu-s postao talijanski frutto); sapta je postalo satla (kao što je latinski septem postao talijanski sette). Neki od glasova starog jezika nestaju (slogotvorno - ṛ, diftonzi -ai, -au). Nakon kratkog samoglasnika ne mogu slijediti više od dva suglasnika, niti više od jednog iza dugog samoglasnika (Woolner, 1914: 8). Postoji niz drugih slučajeva u kojima se samoglasnik produljuje: ponekad u sredini složenice, ponekad po analogiji s drugim riječima. Primjetno je i skraćivanje samoglasnika. Svaki samoglasnik iza kojeg slijedi dvostruki suglasnik mora biti kratak, kao i svaki samoglasnik s anusvārom i suglasnikom. Samoglasnik se ponekad skraćuje kad je prethodni ili kad je sljedeći vokal naglašen. Māhārāṣṭrī radije slijedi vedski, a śaurasenī klasični sanskrtski naglasak. Razlika je često uzrok odstupanja između marathskog i hindskog. Dugi samoglasnik ispred jednog suglasnika često se skraćuje, a suglasnik se udvostručuje, ako je riječ izvorno bila s naglaskom na zadnjem slogu (Woolner, 1914: 26). Prakrt ne dopušta završne suglasnike, većina komplikacija sanskrtskog vanjskog sandhija nestaje. Ponekad je, međutim, krajnji suglasnik, obično ispušten, kao da oživi ispred samoglasnika. U složenicama se krajnji suglasnik prvog člana obično asimilira s početnim suglasnikom drugog člana, ali ponekad se to dvoje tretira kao zasebne riječi (Woolner, 1914: 29). Prakrtske deklinacije razlikuju se od sanskrtskih uglavnom djelovanjem gore navedenih fonetskih pravila i nekih drugih koji utječu na pojedine deklinacije, a pojednostavljenje je postignuto prijenosom riječi iz jedne deklinacije u drugu. Postoji nekoliko slučajeva u kojima prakrti čuvaju stare završetke ili metode kojih nema u sanskrtu. Malo je toga novoga. U cjelini prakrtska gramatika predstavlja postupno trošenje starog sustava prije izgradnje novog. Dual je izgubljen. Dativ je gotovo u potpunosti stopljen u genitiv. Opća fonetska pravila isključuju suglasničku deklinaciju, iako neki tragovi toga ostaju. Velika većina imenica deklinira se kao muška ili neutralna osnova na -a, muška ili neutralna osnova na -i ili -u, i ženska osnova na -ā, -ī, -ū (Woolner, 1914: 31). Oblici klasičnog prakrta razlikuju se od onih u ranom srednjem indijskom uglavnom zbog veće fonetske istrošenosti. Gramatički sustav je isti. Jednostavno postoji izrazita prevlast novih oblika i povećanje pojednostavljenja. Nekolicina prakrta imaju istu gramatičku normu i uz više ili manje rijetke iznimke, njezine varijacije u potpunosti su određene stupnjem fonetske ili morfološke arhaičnosti oblika. Također se mora istaknuti da su čak i oni oblici, koji se čine najnovijim, često umjetne tvorevine iz sanskrta. (Block, 1965: 139).

U sria. jezicima je vidljiva tendencija morfološkog pojednostavnjivanja u imenskom i glagolskom flektivnom sistemu; tako se imenske i glagolske osnove u svakoj mogućnosti svode na najjednostavnije forme. Smanjen je broj padežnih oblika, dual se gubi kod imenica i glagola. Glagolski se sistem smanjuje nestankom prošlih vremena, sekundarnih konjugacija (osim kauzativa i denominativa). Prakrti su izgradili glasovni sistem koji se razlikuje od sanskrtskog, od sanskrta su naslijedili glagole, međutim, preoblikovali su ih po vlastitim paradigmatskim obrascima, među kojima se ističu perifrastične tvorbe.¹⁰ Ovaj proces nije otišao tako daleko u starim prakrtima kao što je pāli, dok je do kasnog prakrta ili razdoblja apabhraṃśe. Tako od starog sustava ostaju samo: indikativ prezenta, imperativ, optativ, kiseli futur: aktiv i pasiv: participi, infinitiv i gerundiv. Umjesto starih deset klasa glagola samo su dvije ostale korištene, glagoli koji završavaju na -a, uključujući veliku većinu glagola i pasiva, i glagoli koji završavaju na -e (izvedenog iz -aya), koji uključuju sve kauzative, većinu denominativa i neke jednostavne glagole (Woolner, 1914: 42).

¹⁰ Milka Jauk-Pinhak, Prakrtska filologija, p. 70

Uz pravilnu konjugaciju, postoje i brojni nepravilni oblici. Postoje dvije vrste nepravilnih oblika; oni koji se slažu sa sanskrtom u svojoj tvorbi te samo prolaze kroz fonetske promjene; i oni koji su nepravilni i po sanskrtskim i po prakrskim standardima. Ovi potonji, koji nisu baš brojni, mogu biti posljedica analogije ili preživljavanja oblika korištenih u drevnom govornom jeziku, ali ne korištenih u klasičnom sanskrtu. Bilo je prirodno da se stariji oblici trebaju sačuvati u slučaju ovog participa. Neke riječi poput gata, kṛta bile su u tako stalnoj upotrebi, da su se njihovi fonetski ekvivalenti, npr. gado, gao, kido, kao, sigurno mogli suprotstaviti novim oblicima predloženim analogijom kao što su *gacchido, karido. Štoviše, u mnogim je slučajevima ovaj particip stekao širinu značenja kao pridjev iznad i iznad svog doslovnog značenja kao participa. Stupanj do kojeg su normalni analogni oblici prevladavali ili stariji oblici preživjeli (ili su uvedeni iz sanskrta) varira s različitim dijalektima i različitim piscima. Ne radi se o preciznom pravilu, niti bi opsežan popis povremenih iznimaka bio od velike vrijednosti. (Woolner, 1914: 47-48).

3.3. Klasifikacija prakrta

Klasifikacija prakrta uključuje nekoliko različitih kategorija, koje se mogu organizirati prema različitim kriterijima. Prakrti se mogu klasificirati prema njihovoj geografskoj distribuciji i području u kojem su se razvili. Primjeri uključuju māhārāṣṭrī, śaurasenī, māgadhī i druge, s obzirom na regiju Indijskog potkontinenta u kojoj su bili prevladavajući. Prakrti su također klasificirani prema vjerskim ili filozofskim tradicijama s kojima su bili povezani. Na primjer, su śaurasenī i māhārāṣṭrī su bili važni u jinističkoj literaturi. Lingvistički kriteriji uključuju morfološke, fonološke i sintaktičke karakteristike prakrta, što omogućuje njihovu klasifikaciju prema strukturalnim sličnostima i razlikama. Ovi su kriteriji međusobno povezani, pa se prakrti često klasificiraju kombinacijom različitih kategorija, ovisno o kontekstu u kojem se proučavaju. Klasifikacija prakrta pruža važan okvir za razumijevanje njihove povijesti, razvoja i kulturne uloge na indijskom potkontinentu.

Lingvistička klasifikacija prakrta usmjerena je na analizu strukturalnih karakteristika jezika, poput morfologije, fonologije i sintakse, kako bi se identificirale zajedničke značajke i razlike među različitim prakrtima. Ova klasifikacija omogućuje lingvistima da grupiraju prakrte prema njihovim lingvističkim karakteristikama i identificiraju međusobne veze između njih. Vjerska klasifikacija prakrta usmjerena je na povezanost jezika s određenim vjerskim ili filozofskim tradicijama. Ova klasifikacija omogućuje proučavanje uloge jezika u religijskim praksama, književnosti i filozofiji te kako su prakrti oblikovali i reflektirali vjerske identitete i vrijednosti svojih zajednica. Kombinacija lingvističke i vjerske klasifikacije omogućuje dublje razumijevanje konteksta u kojem su prakrti nastali, razvijali se i koristili. Ove klasifikacije pružaju ključne uvide u kulturne, intelektualne i duhovne dimenzije prakrskih jezika, odražavajući njihovu raznolikost i složenost unutar indijske lingvističke i vjerske baštine.

Prakrti se mogu klasificirati prema razdoblju u kojem su se razvili. Ovo uključuje različite faze sria. jezika poput ardhāmāgadhīja, māhārāṣṭrīja i śaurasenīja, kao i kasnije faze poput apabhramśe, Kronološki, prakrti se dijele na stare, srednje i nove. Od starih prakrta, najvažnije je istaknuti pāli, jezik kanonskih tekstova ranoga buddhizma, jezik za sporazumijevanje svih buddhista theravādske

škole koji se sačuvali u redovničkim zajednicama theravādskog buddhizma. Na pāliju je napisan kanon buddhističke theravādske škole Tipiṭaka. Na pāliju su nastale također i kronike, komentari kanonskih tekstova i dr. Buddhistička ga predaja poistovjećuje sa sjeveroindijskim praktom māgadhī, na kojem je Buddha propovijedao i koji je poznat iz književnosti, natpisa i gramatika.¹¹ Drugi su se stari prakti sačuvali na natpisima. Od svih, najbitnije je istaknuti proglaš kralja Aśoke (oko 250. pr. n. e.). Aśoka je bio jedan od najvećih vladara u indijskoj povijesti, iz dinastije Maurya. Nakon mnogih osvajajkih ratova, Aśoka je prihvatio buddhizam i svoja je vladarska načela ostavio zapisana na natpisima na području čitavog indijskog potkontinenta, osim krajnjeg juga. On se posvetio ostvarivanju „kraljevstva dharmae“ (pravde, buddhističkog učenja), brinuo se za dobrobit podanika, propovijedao je toleranciju među vjorama i mir, zabranio je životinjske žrtve te je njegovao načelo nenasilja (ahiṃsā).¹² On je koristio političko-vjerske natpise na tada govornom jeziku (praktu) kako bi promovirao buddhizam (Kapović, 2018: 33). Neki od navedenih natpisa pisani su pismom brāhmī, koje je potisnulo staro indijsko pismo kharoṣṭhī i iz kojeg su se kasnije razvila druga pisma poput tibetskog, burmanskog, tajskog, kmerskog, javanskog i druga. Također kao pisani izvor ranih sria. jezika, to jest, starih prakti, možemo navesti budističke kanone Theravāde pisane na pāliju, jednom od najpoznatijih i najstarijih sria. jezika.

Srednji prakti, to jest prakti u užem smislu jesu jezici klasične indijske književnosti, a susreću se i u jinističkim svetim tekstovima. Kao jezici klasične književnosti, prakti se najčešće javljaju u lirskim pjesmama i dramama. Za klasičnu književnost, najvažniji su bili śaurasenī, māhārāṣṭrī i māgadhī. Tekstovi klasičnih indijskih drama bili su sastavljeni na više različitih jezika, a njihova je podjela ovisila od osoba koje nastupaju i govore. Žene, djeca i neobrazovani muškarci su govorili raznim praktima, a najvažniji među njima je bio śaurasenī, jezik junakinje, njezinih prijateljica i sluškinja. Njime su u dramama također i govorili muškarci srednjeg položaja. Ponekad se umjesto śaurasenī govorio i māhārāṣṭrī.¹³ Klasična lirika se isprva služila praktom i to osobito māhārāṣṭrī, koji se smatrao lirskim književnim jezikom, najizvršnijim književnim praktom. Za dramska klasična djela, koristio se māgadhī. Njime su govorili neobrazovani muškarci niska položaja. Kao jezici jinističke književnosti, ističu se ardhāmāgadhī (polu māgadhī) i jinistička māhārāṣṭrī. Ardhāmāgadhī je bio prakt na kojem su sačuvani kanonski tekstovi jinističke škole Śvetāmbara. Jinistički kanonski tekstovi, koji pripadaju školi Śvetāmbara, skupljeni su u korpus koji se naziva Siddhānta (Sustav) ili Āgama (Predaja) koji se sastoji od otprilike pedeset tekstova o legendama, redovničkoj disciplini, jinističkoj nauci i kozmografiji: od 11 udova (aṅga), 12 podudova (upāṅga), 4 korjenite sutre o redovništvu (mūlasūtra), 6 odsječnih sutra o redovništvu (chedasūtra), 10 raspršenih tekstova (prakīrṇaka) te drugi pojedinačni tekstovi.¹⁴

Kako su se pučki govori sve više udaljavali od književnih prakti i sanskrta, njih su počeli nazivati pokvarenim jezikom, propadanjem, to jest apabhramśa. Kako su se na tim mlađim pučkim govorima razvili i književni jezici, izraz apabhramśa je počeo označavati i njih. To su mlađi prakti

¹¹ Ježić, Jauk-Pinhak, Gönc Močanin; Istočne religije (skripta za studente), dio Buddhizam od Milke Jauk-Pinhak, p.119

¹² Ježić, Jauk-Pinhak, Gönc Močanin; Istočne religije (skripta za studente), dio Buddhizam od Milke Jauk-Pinhak, p.107

¹³ Katičić, Radoslav; Stara indijska književnost, p. 277

¹⁴ Ježić, Jauk-Pinhak, Gönc Močanin; Istočne religije (skripta za studente), dio Jinizam od Milke Jauk-Pinhak, p.130

koji su na putu da se razviju u nia. jezike i svaki od navedenih prakrta u načelu ima svoju apabhramśu, svoj mlađi oblik.¹⁵

3.3.1. Pāli

Kao što smo već ranije u radu napomenuli, pāli je bio jezik buddhističke škole theravāda. Theravādinska tradicija uvijek je tvrdila da je jezik kojim je Buddha govorio bio Māgadhī—tj. „sjeveroistočni“ jezik, i da je taj jezik bio isti kao jezik njegovih kanonskih tekstova, tj. pāli. Glavni dio u tradiciji Tripītake i njezine komentare sastavio je Mahāvihāra iz Anurāhapure; ovaj temelj theravādske škole bio je toliko dominantan da je druga pali tradicija neovisna o njoj sada dokumentirana samo u tragovima. Pāli u Mahāvihārinim tekstovima ima fonetske značajke koje ne dijeli ni s jednim drugim oblikom sria. jezika. Pāli je jezik gotovo svih tekstova theravādinaca. One spadaju u dvije velike skupine, „kanonsku“ s jedne strane i nekanonsku literaturu s druge strane.

U postojećoj literaturi mogu se razlikovati različiti stupnjevi pālija. Njegov najstariji oblik sačuvan je u stihovnim dijelovima kanona Tripītake. Mnogi od ovih stihova su vrlo stari, imaju paralele u brahmanskim i jinističkim tekstovima i sadrže arhaične gramatičke oblike, od kojih su neki poznati u vedskom, ali su nestali u klasičnom sanskrtu. Drugi stupanj je jezik proznih dijelova kanona gdje stari oblici nestaju, zamjenjuju se novim oblicima. A najmlađi je sloj pāli komentara gdje je sve veći utjecaj književnog sanskrta uzrokovao uključivanje brojnih novih riječi tog jezika prerusenih u pāli oblik. Pāli je posjedovao sljedeće suglasnike: velarni, palatalni, retrofleksni, dentalni, labijalni. Osim toga, postoji posljeglasni nazal koji se zove anusvāra (Cordona, Jain; Oberlies, 2003: 185). Neke od značajaka pālija su zadržavanje -r i -l, -ñ i -n, spajanje sibilanata u -s, asimilacija suglasničkih skupina, -o i -a, nominativi a-osnova, tvā- apsolutiv). Stari tekstovi na pāliju čuvaju tragove vedskog dugog -a, koje se jedva razlikuje od ablativa. Dativ ostaje samo u tematskoj deklinaciji i to za označavanje svrhe, osobito u glagolskim imenicama. U istočnim natpisima pojavljuju se oblici na -aye, koji nalikuju dativu i genitivu jednine ženskog roda, i doista su morali biti oblikovani po uzoru na apstraktne imenice ženskog roda. U sanskrtu postoje paralelne tvorbe na -nam i -na, te -tvam, -tam, -ta (Bloch, 1965:131).

Pāli, kao sria. jezik, ne razlikuje se od sanskrta toliko s obzirom na vrijeme nastanka koliko po svojoj dijalektalnoj bazi, budući da niz njegovih morfoloških i leksičkih značajki odaju činjenicu da on nije izravni nastavak ṛgvedskog sanskrta, nego potječe od dijalekta su bili, unatoč mnogim sličnostima, različiti od ṛgvedskog (Oberlies, 2001:6).

¹⁵ Katičić, Radoslav, Stara indijska književnost, p.22

3.3.2. Māgadhī

Māgadhī je istočni sria. jezik iz Magadhe, područje današnjeg južnog Bihara. Māgadhī je bio jezik Buddhine domovine, vjerojatno jezik na kojem je sam Buddha propovijedao. Māgadhī, odražavajući dijalekte istočne Indije, posjeduje bogate natpise. Māgadhī je vrlo blizak jeziku istočnih Aśokinih natpisa. U sanskrtskoj drami, māgadhī govore ljudi nižeg društvenog statusa. Sanskrtska drama opskrbljuje nas dragocjenim dokazima za niz njegovih regionalnih i profesionalnih varijanti. Najstariji oblik māgadhī prakrta svjedočimo u Aśvaghosinim dramama, Kālidāsinjoj Abhijñānaśākuntalam i Śūdrakinoj Mṛcchakaṭikā.¹⁶ Buddhin „vlastiti jezik“ (sakā nirutti) bio je māgadhī, za kojeg Ceylonska tradicija, u okviru koje je buddhistički kanon zapisan, tvrdi da je identičan pāliju. Međutim, lingvistički gledano, pāli i māgadhī nisu jednaki; pāli ima -r i -l, dok māgadhī ima samo -l. Sibilanti -s, -ś u pāliju daju -s, a u māgadhīju - ś; -aḥ u pāliju daje -o, u māgadhīju -e.¹⁷

Fonemski inventar māgadhīja najbolje se može promatrati kao donekle smanjenu verziju jezgre nia. inventara. Što se tiče suglasnika, māgadhī je zadržao iste kontraste obilježja mjesta i načina, osim u kategorijama nazala i frikativa. Māgadhī je zadržao nazale labijalni /m/ i dentalni /n/. Drugi se javljaju samo prije zapornika i sibilanta /s/ (Cordona, Jain, 2003: 551). Dva polu samoglasnika -r i -l u māgadhīju se spajaju u -l. Navedeni istočni inskripcijski sria. ima druga obilježja koja ga regionalno razlikuju. Istočni Aśokini natpisi potvrđuju spajanje [ś, s, ṣ], koje je predstavljeno jednim sibilantom <s> i spajanje [ñ, ṇ, n] predstavljeno jednim glasom <n>. Suglasničke skupine češće se reduciraju ili razrješuju umetanjem samoglasnika. Tamo gdje se nalazi sanskrit [kṣ], istočni sria. ima [kh]. Druge razlike uključuju particip prezenta medijalnog na [-mīna-] i lok. jd.. m./n-. na [-si] (Smith, 2017:422).

¹⁶ https://www.indianetzone.com/54/origin_prakrit_language.htm

¹⁷ Milka Jauk-Pinhak, Prakrtska filologija, p. 72

3.3.3. Māhārāṣṭrī

Prakrt māhārāṣṭrī je sria. jezik koji je nastao i koristio se u regiji Mahārāṣṭre u zapadnoj Indiji. Ovaj jezik, nazvan po regiji iz koje potječe, bio je značajan za književnost, kulturu i svakodnevnu komunikaciju tog područja u tom razdoblju te se koristio za različite žanrove praktske književnosti. Klasična se lirika prvobitno koristila māhārāṣṭrījem, koji se smatrao lirskim književnim jezikom. Māhārāṣṭrī je najpotvrđeniji među svim praktskim jezicima, smatrao se najizvršnijim književnim praktom. Govorio se od Malve i Rajputane do rijeke Krishna i regije rijeke Tungabhadra. Povjesničari se slažu da su māhārāṣṭrī i drugi praktski jezici prevladavali na području današnje Mahārāṣṭre. Māhārāṣṭrī se široko govorio u zapadnoj Indiji. Māhārāṣṭrī je bio službeni jezik dinastije Satavahana u ranim stoljećima naše ere. Pod pokroviteljstvom carstva Satavahana, māhārāṣṭrī je postao najrašireniji prakrt svog vremena, a također je dominirao književnom kulturom među tri "dramatska" prakta tog vremena, māhārāṣṭrī, śaurasenī i māgadhī. Verzija māhārāṣṭrīja nazvana Jaina māhārāṣṭrī također je korištena za jiniističke svete tekstove.¹⁸ Književna tradicija prakta māhārāṣṭrīja obuhvaća širok spektar žanrova, uključujući poeziju, prozu, drame i religijske tekstove. Ovaj jezik je bio korišten u književnim djelima koja su reflektirala različite aspekte života, uključujući mitologiju, etiku, filozofiju, društvene norme i svakodnevni život. Prakrt māhārāṣṭrī je imao značajan utjecaj na kulturni i jezični razvoj Mahārāṣṭre, ostavljajući dubok trag u indijskoj književnosti i kulturi tog područja.

Za neke su književne vrste bili propisani jezici. Tako se u pjevnoj lirici i u lirskim strofama u dramama koristio māhārāṣṭrī. Pjesme na māhārāṣṭrīju bile su poznate daleko izvan granica Mahārāṣṭre. Isti se jezik koristi za praktske epove kao što je Gauḍavaha. Ovaj jezik dekanskih pjesnika nosi dalje od drugih prakta princip izostavljanja pojedinačnih međuvokalnih suglasnika između samoglasnika. U lirskom izričaju, māhārāṣṭrī se javlja u djelu Sedam stotina strofa – Sattasaī, I. ili II. st., autora Hāla Sātavāhana. U epskom izričaju, māhārāṣṭrī se javlja u djelu Ubojstvo Rāvaṇino – Rāvaṇavaha ili Setubandha, VI. st. Na māhārāṣṭrīju je također sačuvano i dramsko djelo Karpūramañjarī, IX–X. st., autora Rājaśekhara.¹⁹

Māhārāṣṭrī se smatra najizvršnijim dijalektom sria. jezika, praktom *par excellence*. Morfološki, prakrt māhārāṣṭrī dijeli mnoge zajedničke karakteristike s drugim praktima, poput pojednostavljene gramatičke strukture u odnosu na sanskrt. To uključuje smanjenje broja padeža, redukciju složenih konjugacija i deklinacija te pojednostavljivanje sintaktičkih struktura. Fonološki, prakrt māhārāṣṭrī ima svoje specifičnosti, uključujući varijacije u vokalnom sustavu i fonetskim obilježjima koje odražavaju lokalne dijalektne razlike unutar Mahārāṣṭre. Sintaktički, ovaj jezik je zadržao jednostavne rečenične strukture koje su bile prilagođene potrebama svakodnevne komunikacije i književne ekspresije. Unutar māhārāṣṭrīja nalazimo gramatičke suprotnosti od stia. jezika. Stia, dentalni -s, palatalni -ṣ i retrofleksivno -ṣ unutar māhārāṣṭrīja prelaze u dentalni sibilant -s. Nadalje, zvučni frikativi su svedeni na nulu te je finalni sufiks -ah

¹⁸ https://ia801907.us.archive.org/17/items/enwiki-Maharashtra_Prakrit-20200725.pdf/enwiki-Maharashtra_Prakrit-20200725.pdf

¹⁹ <https://www.enciklopedija.hr/clanak/maharashtra>

unutar m̄hārāṣṭrīja prešao u -o (Cordona, Jain, 2003:726). Sva među vokalna bezvučna zastoja ozvučena su i aspirirana.

3.3.4. Śaurasenī

Śaurasenī se smatra sjeverno indijskim prakrtom, prakrtom Madhyadeśe (Sūrasena je bilo ime zemalja oko Mathurā). Śaurasenī je vjerojatno bio govorni narodni jezik oko 2. stoljeća prije Krista u drevnoj državi Sūrasena. Za razliku od m̄hārāṣṭrīja i māgadhīja, ne postoji dokaz na natpisima za ovaj prakrt. U klasičnoj drami, nāṭyi, njime govore žene i vidūṣaka „klaun, šaljivdžija“. Osim ovih dramatičnih odlomaka, na śaurasenīju nema samostalnih književnih djela. Među prakrtima, za śaurasenī se kaže da je onaj koji je najbliže povezan s klasičnim sanskrtom po tome što je izveden iz stia. dijalekta Madhyadeśa na kojem se uglavnom temeljio klasični sanskrt. Njegovi potomci uključuju jezike hindskog pojasa, središnje zone modernih indoarijskih hindskih jezika, standardne registre hindustanskog jezika temeljene na dijalektu Delhija. Śaurasenī odlikuju sljedeće glavne fonološke i morfološke značajke. Tri sibilanta stia. spojena su u jedan dentalni sibilant -s. Njegovi intervokalni suglasnici značajno su reducirani kao u m̄hārāṣṭrīju, s iznimkom zvučnog dentalnog suglasnika, bilo da je izvorni ili proizlazi iz bezvučnog. Završno -aḥ iz staro indoarijskog postaje -o kao i u m̄hārāṣṭrīju. Njegova najistaknutija karakteristika je promjena -t, -th u -d, -dh.

Jinistički śaurasenī jedan je od sria. jezika koji je bio od velike važnosti za jinističku književnost i religijske tekstove. Ovaj jezik proizlazi iz skupine prakrta poznatih kao śaurasenī, koji su bili rašireni na širem području Indijskog potkontinenta, posebno u području zapadne i središnje Indije. Jinistički śaurasenī, jezik kanonskih tekstova Digambara, dijeli samo površne značajke s književnim prakrtom koji se koristi u nāṭyi, poznatim kao śaurasenī (Smith, 2017:426). Jinistički śaurasenī isticao se kao jezik odabran za pisanje mnogih jinističkih tekstova, uključujući aṅge i upāṅge, osnovne tekstove jinističke vjere. Ovaj jezik je bio preferiran zbog svoje jednostavnosti i razumljivosti, što je omogućilo lakše širenje jinističkih učenja među širim slojevima društva.

Morfološki, jinistički prakrt śaurasenī dijelio je karakteristike s drugim prakrskim jezicima, s pojednostavljenim gramatičkim strukturama i reduciranom morfološkom kompleksnošću. Fonološki, jezik je imao stabilan vokalni sustav s regionalnim varijacijama, dok je fonetska struktura bila prilagođena lokalnim govorima. Sintaktički, jinistički śaurasenī prakrt je zadržao jednostavne rečenične strukture koje su bile pristupačne i lako razumljive. Ovaj je jezik imao značajnu ulogu u razvoju jinističke filozofije, etike, logike i druge intelektualne discipline. Njegova književna tradicija obuhvaća širok spektar žanrova, uključujući propovijedi, mitološke priče, rasprave o etici i filozofiji te teološke rasprave. Jinistički śaurasenī prakrt je također imao utjecaja na razvoj novijih indoarijskih jezika i pridonio je kulturnom identitetu jinističke zajednice na indijskom potkontinentu.

3.3.5. Ardhamāgadhī

Prakrt ardhamāgadhī jedan je od najvažnijih sria. jezika, poznat po svojoj upotrebi u svetim tekstovima jinizma. Ardhamāgadhī prakrt bio je jedan od prakrta koji su se koristili u klasičnoj drami, a smatra se da se govorio u današnjem Biharu i Uttar Pradeshu. Ardhamāgadhī se koristio u nekim ranim budističkim i jinističkim dramama. To je vjerojatno bio središnji istočni prakrt, povezan s pālijem i kasnijim śaurasenī prakrtom. Ardhamāgadhī (polu māgadhī) se ističe kao jezik jinističke književnosti na kojem su sačuvani kanonski tekstovi jinističke škole Śvetāmbara. Pripalo mu je mjesto jezika muškaraca iz nižih društvenih slojeva. Ardhamāgadhī i māhārāṣṭrī kultivirali su prije svega vjerske sekte jaina koji su ih učinili jezičnim medijem za svoja književna djela, odbacujući klasični sanskrt povezan s hinduističkim spisima. Ovaj je jezik odabran zbog svoje jednostavnosti i razumljivosti, čime se omogućilo širenje jinističkih učenja među širim slojevima društva, nasuprot složenom i elitnom sanskrtu. Mlađi hibridni māgadhī, znan kao ardhamāgadhī, bio je pod utjecajem zapadnih prakrta te je postao jezikom pripadnika jinizma.

Morfološki, ardhamāgadhī je karakteriziran pojednostavljenjem gramatičkih struktura u odnosu na sanskrt i ranije prakrte, smanjenjem broja padeža, pojednostavljenjem konjugacija te gubitkom određenih fonetskih obilježja poput aspiriranih suglasnika. Fonološki, ardhamāgadhī je imao stabilan vokalni sustav, ali s brojnim regionalnim varijacijama. Sintaktički, ardhamāgadhī je zadržao jednostavnije rečenične strukture koje su bile lakše za razumijevanje i korištenje. Njegove istaknute karakteristike su sljedeće: Nominativ jednine muškoga roda a-osnova završava na -ē. Lokativ jednine a-osnova usvojio je zamjenički sufiks -m̐si. -ittha je singularni sufiks preterita u svim licima, i -im̐su je njegov pandan u množini. Ardhamāgadhī se razlikuje od kasnijeg prakrta māgadhī u sličnim točkama kao i pāli. Na primjer, ardhamāgadhī čuva staro -l, za razliku od kasnijeg māgadhī, gdje se -r promijenilo u -l. Osim toga, u deklinaciji imenice, ardhamāgadhī pokazuje završetak -o umjesto māgadhī prakrta -e na mnogim metričkim mjestima (Cordona, Jain, 2003:44-66).

Važna je i njegova književna tradicija, koja osim svetih tekstova uključuje i značajna djela o logici, etici i filozofiji, čime je pridonio intelektualnom razvoju tog perioda. Ardhamāgadhī je također bio utjecajan u razvoju drugih regionalnih prakrta i kasnijih nia. jezika. Kao ključni jezik jinističke književnosti, ardhamāgadhī nije samo oblikovao vjersku praksu nego je također igrao vitalnu ulogu u kulturnom i jezičnom krajoliku drevne Indije. Njegova jednostavnost, prilagodljivost i kulturni značaj čine ga jednim od najvažnijih prakrskih jezika.

3.3.6. Apabhramśa

Prakrt apabhramśa je kasni oblik sria. jezika koji je nastao između 6. i 13. stoljeća i predstavlja prijelaznu fazu između kasnijih prakrtskih jezika i suvremenih nia. jezika. Apabhramśa, što znači "iskvaren" ili "degradiran", odražava tadašnji pogled na njega kao jezik koji se udaljio od klasičnoga sanskrta, ali i od norme književnih prakrta. Značajne dijalekatske varijacije unutar apabhramśe bile su preteče mnogim nia. jezicima, uključujući hindski, gudžarati, marathi i rajasthani. Kao prijelazni jezik, apabhramśa je igrala ključnu ulogu u oblikovanju suvremenih indoarijskih jezika, utječući na njihove gramatičke i fonološke osobine. Unatoč svom nazivu, apabhramśa je bila vitalna za razvoj metrike i poetike u indijskoj književnosti, uvodeći nove stilske elemente koji su kasnije preuzeti u novijim jezicima, te je služila kao važan most u jezičnoj evoluciji indijskog potkontinenta. Tijekom stoljeća islamskih invazija, kada su se počeli pojavljivati NIA jezici, apabhramśa je postao još jedan klasični jezik Indije uz sanskrt i prakrt. Njegov uspon iz regionalnog dijalekta jinističke epske poezije kulminirao je normativnim radom najvećeg prakrskog gramatičara, Hemačandre Sūri. Vararucijeva prakraska gramatika pretpostavlja poznavanje apabhramśa sanskrtske gramatike. Jedan od velikih problema za gramatičare bio je supostojanje starijeg sanskrtskih i prakrtskih oblika s onima suvremene apabhramśe. Primjerice, instrumental jednine -a osnova je mogao biti ili -eṃ (<en <ena) ili sanskrtsko -eṇaṃ.²⁰

Jedini direktan dokaz koji postoji za rani period apabhramśe bile su Kālidāsine pjesme na apabhramśi. Apabhramśa se u kasnijim razdobljima, od osmog stoljeća, povezuje uz epska djela Paumacariu autora Svayambhūdeve, pjesnika Puṣpadanta kojem se pripisuje ep Mahāpurāṇa. Od gramatičara koji su bili utjecajni za fazu apabhramśe, bitno je istaknuti sljedeće. Na istoku su bili Kramadīśvara i Puṣottama (12. st.), Hemačandra (11.-12. st.) i Trivikramadeva (13.st.) na zapadu. Njihovi gramatički dokazi apabhramśe djelomično se razlikuju od onih sačuvanih u književnosti apabhramśe. Od navedenih gramatičara, najutjecajni je bio Hemačandra Sūri (1089-1172), autor gramatike Siddha-hema-śabdānuśāsana. Ta gramatika se sastoji od osam opusa, od kojih je prvih sedam posvetio gramatici sanskrta, a osma se bavi prakrskim dijalektima koji uključuju apabhramśu (spominje ju u četvrtom poglavlju osme knjige, u sūrrama 329-446).²¹

²⁰ Cordona, Jain: The Indo-Aryan languages, dio Prakrti i Apabhramśa Vita Bubenika, p.229-232

²¹ Cordona, Jain: The Indo-Aryan languages, dio Prakrti i Apabhramśa Vita Bubenika, p.231

3.3.7. Paiśācī

Paiśācī je jedan od manje poznatih, ali kulturno značajnih prakrskih jezika. Paiśācī ili Cūlikapaiśācī je dramatični prakrt poznat samo od gramatičara. Izgubljena antologija priča pod nazivom Bṛhatkathā, koja se pripisuje Guṇādhya, navodno je sastavljena na ovom jeziku. Nažalost, nije sačuvano nijedno cjelovito djelo u Paiśācīju, iako postoje fragmenti.²² Paiśācī odražava jezične i kulturne dinamike sria. razdoblja, pružajući uvid u raznolikost i bogatstvo indoarijske jezične baštine. Iako nije bio široko korišten kao drugi prakrti poput māgadhīja, ardhamāgadhīja ili śaurasenīja, paiśācī ima značajnu ulogu u povijesti indijske književnosti. Paiśācī je smatran jezikom nižeg statusa u usporedbi s drugim prakrtima. Njegovo ime, što znači "jezik demona" ili "jezik duhova", sugerira marginaliziranu upotrebu. Preciznih podaci o geografskom području gdje se paiśācī prvenstveno koristio nisu specificirani, ali se smatra da je bio rasprostranjen u središnjim i zapadnim dijelovima indijskog potkontinenta. Paiśācī se koristio za neka važna književnim djelima, posebno u žanru priča i bajki. Najpoznatije djelo povezano s paiśācījem, kao što smo ranije spomenuli, bila je Bṛhatkathā (Velika priča), ep o avanturama kralja Naravānhanadatta. To djelo, koje se pripisuje piscu Guṇādhya, nije sačuvano u izvorniku, ali je služio kao temelj za na kasnija djela na sanskrtu i drugim jezicima. Bṛhatkathā je izgubljen tekst koji je izvor kasnijeg Bṛhatkathāmañjarīja koji se pripisuje kašmirskom piscu Kṣemendre iz 11. stoljeća i Kathāsaritsāgara koje se pripisuje kašmirskom piscu Somadevi iz 11. stoljeća. Nadalje, postoji drama u potpunosti sastavljena na prakrtu, Rājaśekhara Kārpūramañjarī (9.–10. stoljeće), naslovljena po svojoj junakinji Karpūramañjarī.²³

U mnogim aspektima paiśācī predstavlja stariji stupanj fonetskog razvoja od śaurasenī, baš kao što potonji predstavlja stariji stupanj od māhārāṣṭrī. Iz Hemaandrine gramatike dobivamo uvid u neka od gramatičkih i morfoloških obilježja prakrta paiśācī. Tri sibilanta stia. u paiśācīju prelaze u dentalni sibilant -s (isto kao što je vidljivo u prakrtima māhārāṣṭrī i śaurasenī). Nadalje, retrofleksno -ṇ u paiśācīju prelazi u -n, dok suglasničke skupine -jñ, -ny i -ṇy prelaze u suglasničku skupinu -ññ. Prema Hemaandri, paiśācī je, u usporedbi sa ostalim sria. jezicima, postepeno obezvućio završne zvučne suglasnike (stia. maṇaḥ > pai. matano).²⁴

²² Smith, Caley: The Dialectology of Indic, p.428

²³ <https://www.britannica.com/topic/Pali-language>

²⁴ Cordona, Jain: The Indo-Aryan languages, dio Prakrti i Apabhramśa Vita Bubenika, p.228

4. Zaključak

Indoarijski jezici, koji obuhvaćaju razdoblja staroindoarijskog, srednjoindoarijskog i novijih indoarijskih jezika, predstavljaju jedinstven primjer književno dokumentiranoga jezičnog razvoja i kulturne adaptacije. Usporedba stia. i sria. jezika otkriva, zahvaljujući bogatim književnim izvorima, značajan jezični razvoj unutar indoarijske grane indoeuropske jezične porodice. Stia. jezici, među kojima je najistaknutiji sanskrt, karakterizirani su složenom morfologijom, bogatim fonološkim sustavom, koji su se kroz vrijeme preoblikovali i pojednostavljivali i opsežnom literaturom, uključujući religijske tekstove velikih religijskih sustava brahmanizama, buddhizam i jinizma. Sria. jezici, pokazuju pojednostavljenije gramatičkih struktura, redukciju suglasničkih skupina. Navedeno pojednostavljenije gramatičkih struktura i redukcija suglasničkih skupina, što ovisi o geografskoj situiranosti i dijalekatskim varijacijama, reflektira društvene promjene i širenje religijskih pokreta kao što su buddhizam i jinizam te njihovu potrebu za pristupačnijim jezikom. Također, sria. jezici služe kao most prema nia. jezicima koji se danas govore u južnoj Aziji, čime naglašavaju kontinuitet i evoluciju jezika kroz tisućljeća. Bogata književna tradicija indoarijskih jezika, od vedskih tekstova do suvremene literature, svjedoči o kontinuiranoj jezičnoj važnosti u kulturnom i duhovnom životu regije. Razvoj mnogih dijalekata i normiranje jezika, kao što je slučaj s sanskrtom i kasnijim jezicima poput hindskog i bengalskog, ukazuje na dinamičnu prirodu i sposobnost prilagodbe indoarijskih jezika kroz povijest. U zaključku, indoarijski jezici odražavaju kompleksnu povijest jezičnog razvoja i kulturnog preoblikovanja, pri čemu su zadržali svoju ključnu ulogu u očuvanju i prenošenju bogatog nasljeđa indijskog potkontinenta. Ove jezike karakterizira duboka morfološka i fonološka složenost koja se s vremenom pojednostavila, prilagođavajući se potrebama svojih govornika i osiguravajući njihovu relevantnost kroz tisućljeća.

5. Literatura

Andrijanić, Ivan (2018). Gramatika sanskrta, Zagreb, Školska knjiga

Aussant, Émilie (2018). French grammars of Sanskrit and word-class systems, Vancouver: Proceedings of the 17th World Sanskrit Conference

Balbir, Nalini (2017). *Extended grammars: from Sanskrit to Middle Indo-Aryan with reference to verb-description*, Paris, University Sorbonne-Nouvelle Paris

Bloch, Jules (1965). *Indo-Aryan: From Vedas to Modern times*, Paris: English edition by Alfred Master

Cordona, George; Jain Dhanesh (2003). *The Indo-Aryan languages*, London: Routledge

Devy, G.N. (2021). *People's linguistic survey of India, : Volume 36, Sanskrit*, Hyderabad: Orient Blackswan Pvt Ltd

Grierson, George A. (1906). *The Piśāca Languages of North-western India*, London, The Royal Asiatic Society

Hellwig, O., Scarlata, S., Ackermann, E., Widmer, P. (2020). *The treebank of Vedic Sanskrit*, Marseille: European Language Resources Association

Kapović, Mate (2018). *Uvod u indoeuropsku lingvistiku*, Zagreb: Matica Hrvatska

Katičić, Radoslav (1973). *Stara Indijska književnost*, Zagreb, Nakladni zavod MH

Klein J., Joseph B., Fritz M. (2017). *Handbook of comparative and historical Indo-European linguistics*, Munich, De Gruyter Mouton

Mallick, Sumana (2018). *Early Indian languages: an evolution perspective*, West Bengali: Asian Review of Social Sciences

Masica, Colin P (1991). *The Indo-Aryan Languages*, New York: Cambridge University Press

Oberlies, Thomas (2001). *Pali : A Grammar of the Language of the Theravada Tipitaka*, Berlin, New York, de Gruyter

Sastri, Srikanta (1943). *Geopolitics Of India & Greater India*, Bangalore: Madhu's printers & publishers

Smith, Caley (2017). *“The Dialectology of Indic.” Handbook of Comparative and Historical Indo-European Linguistics, vol.1*, Montreal, de Gruyter Mouton

Woolner, Alfred C. (1917). *Introduction to Prakrit*, Calcutta: University of the Panjab, Lahore

6. Web Izvori

<https://www.sahapedia.org/prakrit-language-and-literature-brief-introduction>

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=27329>

<https://www.enciklopedija.hr/clanak/sandhi>

<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=49934>

<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=49934>

https://www.researchgate.net/publication/374723280_The_Evolution_of_Sanskrit_From_Protol-Indo-European_to_Classical_Sanskrit

https://www.researchgate.net/publication/324429788_Sanskrit_Samskrt

<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=64053>

<https://ncert.nic.in/textbook/pdf/keks101.pdf>

<http://14.139.185.6/website/SDE/I%20Sem.BA%20Sanskrit%20-%20Complementary%20course%20-%20History%20of%20Sanskrit%20Literature.pdf>

<https://oursanskrit.com/2018/06/24/lesson-42-vedic-sanskrit-introduction/>

https://www.indianetzone.com/54/origin_prakrit_language.htm

https://ia801907.us.archive.org/17/items/enwiki-Maharashtri_Prakrit-20200725.pdf/enwiki-Maharashtri_Prakrit-20200725.pdf

<https://www.enciklopedija.hr/clanak/maharastri>

https://dbpedia.org/page/Ardhamagadhi_Prakrit

<https://www.britannica.com/topic/Pali-language>